

PIOTR LOREK

Ewangelikalna Szkoła Teologiczna we Wrocławiu
Zakład Bibliistyki

Chiastyczna *dispositio* Pierwszego Listu Jana

The Chiastic *Dispositio* in the First Letter of John

Wiele razy podejmowano próbę odtworzenia struktury 1 Listu Jana. Stephen S. Smalley napisał wręcz, że *sposoby analizy struktury 1 Jana są tak liczne, jak ich eksponenci*¹. Jedno z możliwych podejść do układu Listu 1 Jana polega na doszukiwaniu się w nim aranżacji chiastycznej. John W. Welch stwierdził jednakże, że żadne dotychczasowe propozycje uchiastyczenia 1 Jana nie spotkały się z aprobatą². Niniejszy artykuł stanowi kolejną próbę ukazania chiastycznej *dispositio* tego listu, tym razem głównie w oparciu o wybrane elementy krytyki retorycznej epistolografii nowotestamentowej.

Procedura dowodzenia powyższej tezy będzie następująca. Najpierw w oparciu o odpowiednie wyróżniki retoryczne wyodrębnię poszczególne bloki tekstualne listu, następnie zestawie je chiastycznie i wskażę na paralelność tematyczną odpowiednich z nich. Na końcu zaś omówię samo centrum 1 Jana.

---

¹ Stephen S. Smalley, *1, 2, 3 John*, Dallas 1991, s. xxxiii [tłum. PL]. Podobnie pisze, na przykład, Malcolm Coombes (*The Structure of 1 John and the Importance of the State of Origin*, „Archē: The Annual eReview of the Brisbane College of Theology” 2005 [<http://www.eReview.bct.edu.au/Coombes.pdf>]), *The structure of 1 John has been much debated, and there are almost as many schemas proposed as there are commentators*, s. 1. Niniejsza praca nie ma na celu omówienia poszczególnych propozycji układu 1 Jana. Takie zestawienia są obecne w wielu opracowaniach. Porównaj choćby S. Gądecki, *Wstęp do Pism Janowych*, Gniezno 1996, s. 89-93.

² John W. Welch, *Chiasmus in the New Testament* [w:] *Chiasmus in Antiquity. Structures, Analyses, Exegesis*, red. John W. Welch, Gerstenberg 1981, s. 232. Jedną z takich propozycji jest, J. S. Sibinga, *A Study in 1 John* [w:] *Studies in John presented to Professor Dr. J. N. Sevenster*, Leiden 1970, s. 194-208. Niniejszą pracę przywołuję za: I Howard Marshall, *The Epistles of John*, Grand Rapids 1978, s. 27, przyp. 49.

I. POSZCZEGÓLNE CZĘŚCI 1 LISTU JANA

1. Zwroty do adresatów

Jednym z podstawowych zabiegów wydzielenia pojedynczych partii czytanego zbiorowości listu musiały być zawarte w nim bezpośrednie zwroty do słuchaczy. Autor 1 Jana używa aż sześciu form odniesienia do adresatów: ἀγαπητοί, τεκνία, παιδία, πατέρες, νεανίσκοι oraz ἀδελφοί. Naturalnym wydaje się, że powinny one albo rozpoczynać lub/i kończyć dany passus, albo też uwypuklać konkretną jego myśl. Wszystkie te funkcje retoryczne są obecne w 1 Jana. Pojawienie się powyższych terminów w celu sugerowania rozpoczęcia lub zakończenia danego passusu niekoniecznie musiało mieć miejsce dokładnie na samym jego początku lub końcu. Należy raczej oceniać ich położenie według przebiegu myśli. Z tego też powodu poniższe zestawienie w formie tabeli oddzielnie wyróżnia miejsce pojawienia się danego zwrotu od końca lub początku danego fragmentu.

Pozostaje jeszcze kwestia określania, czy dane użycie zwrotu do adresatów ma na celu jedynie podkreślenie omawianej kwestii, czy również zasygnalizowanie początku lub też zbliżającego się końca danego fragmentu. Oprócz nadrzędnego kryterium jakim jest zmieniająca się treść listu, zauważyć można dodatkowe kryteria stylistyczne. Otóż jeśli autor 1 Jana rozpoczyna lub kończy fragment, to używa zwrotów do słuchaczy na początku zdania, lecz gdy chce jedynie podkreślić lub dookreślić daną myśl, to wtrąca zwroty w samo zdanie. Jedynym syntaktycznym wyjątkiem od tej reguły może być 1 Jana 2,28, gdzie przed samym τεκνία pojawia się zwrot καὶ νῦν. Treść tego zwrotu jasno wskazuje jednakże, że należy go postrzegać jako wzmacniający, obok zwrotu do adresata, oddzielenie 2,28nn od poprzednich partii tekstu.

1 Jana zawiera jedenaście bezpośrednich zwrotów do słuchaczy umieszczonych na początku zdań (2,1; 2,7; 2,18; 3,2; 3,7; 3,18; 3,21; 4,1; 4,7; 4,11; 5,21). One to wraz z 2,28 będą sygnalizowały odbiorcom początki lub końce danych części przesłania listu. Pozostałe osiem zwrotów (2,12; 2,13 {2x}; 2,14 {3x}; 3,14; 4,4) posiada inne, niestrukturalne funkcje. Wyjątkiem zdaje się 3,14, który omówię poniżej w kontekście przesłania centrum chiazmu.

Pozostaje teraz zestawić zebrane obserwacje w formie tabeli (strona obok).

Gdyby rekonstruować główne podziały w 1 Jana jedynie w oparciu o powyższe zestawienie bezpośrednich zwrotów do adresatów, wyłoniłyby się następujące części listu:

- 1,1 – 2,2
- 2,3 – 2,17
- 2,18 – 2,27
- 2,28 – 3,9
- 3,10 – 3,18
- 3,19 – 3,24
- 4,1 – 4,6
- 4,7 – 5,21

ἀγαπητοί	τεκνία	παιδιά	πατέρες	κωνίτικοι	ἀδελφοί	Rozpoczyna passus w:	Kończy passus w:	Inna funkcja w:
	2,1						2,2	
2,7						2,3		
	2,12							2,12
			2,13					2,13
		2,14						2,14
		2,18				2,18		
	2,28					2,28		
3,2							3,9	
	3,7							
					3,13			3,13
	3,18						3,18	
3,21						3,19		
4,1						4,1		
	4,4							4,4
4,7						4,7		
4,11								
	5,21						5,21	

Części te nie odzwierciedlają jednakże w pełni głównych ustępów listu. Należy wykazać jeszcze inne retoryczne determinanty kształtu epistoły, które albo wzmocnią (potwierdzą) powyższe podziały, albo też wprowadzą nowe.

2. Wiedza

Pierwszy bezpośredni zwrot do adresatów pojawia się w 2,1. Jako że 2,1 kontynuuje tematykę poprzednich wersetów, staje się sygnałem końca, a nie początku fragmentu. Treść listu wyraźnie zmienia się w 2,3, zatem 2,2 kończy uprzedni passus. Skoro więc 2,3 rozpoczyna nowy fragment, warto przyjrzeć się mu z perspektywy stylistycznej. Nie ma w nim kolejnego zwrotu do adresatów, który tym razem sugerowałby rozpoczęcie nowej części. Jest to zatem moment, w którym autor może teoretycznie wprowadzić nowy charakterystyczny zwrot, który będzie powtarzał w dalszej części listu, aby wyznaczać nowe podziały.

Na początku 2,3 pada fraza, καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν. Naturalnym jest więc zobaczyć gdzie w liście pojawiają się stylistycznie podobne zwroty:

2,3 καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτόν

2,5 ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἔσμεν

2,18 ὅθεν γινώσκομεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν

3,16 ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν

3,19 ἐν τούτῳ γνωσόμεθα ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν

3,24 καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκεν

4,2 ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ

4,6 ἐκ τούτου γινώσκουμεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης

4,13 ἐν τούτῳ γινώσκουμεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν

5,2 ἐν τούτῳ γινώσκουμεν ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ

5,20 οἶδαμεν δὲ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦκει καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν³

Widać, że powyższe zwroty zawierają najczęściej charakterystyczne wyrażenie przyimkowe ἐν τούτῳ. Warto więc odnaleźć w 1 Jana pozostałe miejsca, w których ono się pojawia:

3,10 ἐν τούτῳ φανερά ἐστιν τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου

4,9 ἐν τούτῳ ἐφανερῶθη ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι

4,10 ἐν τούτῳ ἐστιν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι⁴

Proponuję uznać, że powyższe dwie grupy wersetów funkcjonują obok bezpośrednich zwrotów do adresatów także jako sformułowania komunikujące słuchaczom rozpoczęcie bądź też zakończenie danej części tematycznej listu.

1 Jana	Rozpoczyna passus w:	Kończy passus w:
2,3	2,3	
2,5	2,3	
2,18	2,18	
3,10	3,10	
3,16		3,18 ?
3,19	3,19	
3,24		3,24
4,2		4,1
4,6		4,6
4,9	4,7	
4,10	4,7	
4,13	4,7 ?	
5,2	5,1	
5,20		5,21

³ Dla porządku należy dodać, że czasownik γινώσκω pojawia się w 1 Jana również w: 2,3; 2,4; 2,13; 2,14 {2x}; 2,29; 3,1 {2x}; 3,6; 3,20; 4,6; 4,7; 4,8; 4,16. Są to jednak miejsca stylistycznie i treściowo wyraźnie odstające od wyszczególnionych powyżej.

⁴ Wyrażenie pojawia się ponadto w 2,4; 2,5 oraz 4,17, ale z odmiennym znaczeniem.

Rekonstruując podstawowe podziały listu jedynie w oparciu o powyższe zwroty otrzymujemy:

- 1,1 – 2,2
- 2,3 – 2,17
- 2,18 – 3,9
- 3,10 – 3,18
- 3,19 – 3,24
- 4,1 – 4,6
- 4,7 – 4,21
- 5,1 – 5,21

3. Zestawienie

Należy teraz zestawić podziały uzyskane w oparciu o analizę bezpośrednich zwrotów do adresatów z tymi otrzymanymi dzięki prześledzeniu charakterystycznych fraz odwołujących się do wiedzy nadawcy i odbiorców:

Zwroty	Wiedza
1,1 – 2,2	1,1 – 2,2
2,3 – 2,17	2,3 – 2,17
2,18 – 2,27	2,18 – 3,9
2,28 – 3,9	
3,10 – 3,18	3,10 – 3,18
3,19 – 3,24	3,19 – 3,24
4,1 – 4,6	4,1 – 4,6
4,7 – 5,21	4,7 – 4,21
	5,1 – 5,21

Powyższe zestawienie pokazuje wysoką zbieżność podziałów listu uzyskaną w oparciu o dwa kryteria retoryczne. Implikuje to, że komponujący list używał obu tych kryteriów różnorodnie, co pozwala na połączenie obu podziałów listu. Otrzymujemy zatem następujących dziewięć głównych fragmentów listu:

- 1,1 – 2,2 (zgodność ‘Zwrotów’ i ‘Wiedzy’)
- 2,3 – 2,17 (zgodność ‘Zwrotów’ i ‘Wiedzy’)
- 2,18 – 2,27 (idąc za szczegółowszym podziałem ‘Zwrotów’)
- 2,28 – 3,9 (idąc za szczegółowszym podziałem ‘Zwrotów’)
- 3,10 – 3,18 (zgodność ‘Zwrotów’ i ‘Wiedzy’)
- 3,19 – 3,24 (zgodność ‘Zwrotów’ i ‘Wiedzy’)
- 4,1 – 4,6 (zgodność ‘Zwrotów’ i ‘Wiedzy’)
- 4,7 – 4,21 (idąc za szczegółowszym podziałem ‘Wiedzy’)
- 5,1 – 5,21 (idąc za szczegółowszym podziałem ‘Wiedzy’)

Uzyskanych podziałów nie należy traktować zbyt rygorystycznie, gdyż pierwotnie nie były tworzone dla odbioru wzrokowego, lecz słuchowego. Wizualna prezentacja tekstu ze swej natury zakłada fragmentację (czego przykładem jest choćby wersyfikacja), zaś słuchowa skutkuje uwypuklaniem jego ciągłości.

II. STRUKTURA CHIASTYCZNA 1 JANA

1. Pierwszy List Jana jako chiazm

Postuluję, że uzyskane właśnie główne podziały tekstualne 1 Jana dają się ułożyć z perspektywy tematycznej w chiasmiczną kompozycję:

A 1,1 – 2,2

B 2,3-17

C 2,18-27

D 2,28 – 3,9

E 3,10-18

D' 3,19-24

C' 4,1-6

B' 4,7-21

A' 5,1-21

1 Jana był zapewne publicznie odczytywany w danej społeczności wiernych. Szukanie zatem powiązań między potencjalnie paralelnymi częściami w liście powinno odbywać się przede wszystkim na poziomie uchwycenia zbieżności głównych wątków tematycznych, do czego teraz przechodzę.

2. Bloki A-A'

Temat jaki wyłania się na plan pierwszy w bloku A to fizyczność Jezusa Chrystusa. Fragment 1,1-3, poprzez odwołania do doznań zmysłowych apostołów, zapewnia odbiorców listu o cielesności Jezusa. Podobny wątek jest obecny w bloku A'. Passus 5,5-10, tym razem poprzez powoływanie się na wodę, krew (αἷμα tylko w bloku A w 1,7 oraz w bloku A' w 5,6, 8 w liście), Ducha (i Boga), również podkreśla fizyczność Syna.

Kolejnym tematem jest kwestia dawania świadectwa. Blok A mówi o nim poprzez użycie czasownika μαρτυρέω w 1,2 oraz ἀπαγγέλλω w 1,2 i 1,3 (tylko w tych dwóch miejscach w liście). Czasownik μαρτυρέω (poza jednym wyjątkiem w 4,14) pojawia się ponownie w bloku A' i to aż czterokrotnie (5,6, 7, 9, 10). Blok A' zawiera również rzeczownik μαρτυρία (5,9, 10, 11), który pojawia się tylko w tym miejscu listu.

Trzeci ważny temat bloku A dotyczy powszechności uczestniczenia wierzących w grzechu i jednoczesnej możliwości jego przebaczenia przez śmierć i wstawiennictwo Jezusa (1,5 – 2,2). Blok A' podejmuje zbieżne kwestie. Fragment 5,14-19 bowiem także skupia się na grzechu. W uzupełnieniu do A twierdzi, że wierzący nie

grzeszą (5,18). Wskazuje na konieczność wstawiennictwa za grzeszników nie popełniających grzechu śmiertelnego, co zapewne ma przywoływać na myśl fragment z bloku

A o wstawiennictwie Jezusa oraz Jego śmierci za grzechy innych. Zauważyć można również, że A mówi o śmierci Jezusa za grzechy całego świata (2,2), zaś A' przypomina, że cały świat jest zły (5,19; złożenie *ὁλος* z *κόσμος* pojawia się nieprzypadkowo w całym liście tylko w 2,2 i 5,19).

Ponadto, na początku A dwukrotnie pada termin *ζωή* (1,1, 2). Co prawda termin ten użyty jest następnie w 2,25 oraz 3,14-15, ale intensyfikacja jego użycia ma miejsce dopiero w A', dokładnie w 5,11-20, gdzie pojawia się aż siedmiokrotnie.

3. Bloki B-B'

Głównym przesłaniem B i B' jest przykazanie miłości bliźniego. Paralelnością tematyczną tych bloków można, choć nie bez trudności, uchwycić na poziomie powtórzenia kluczowych zwrotów.

Istotne dla B pojęcie *ἐντολή* (6x) ponownie pojawia się w 3,22-24 (4x). Ustęp 3,22-24 rozwija treść przykazania chrystologicznie (wiara w Jezusa), chociaż jednocześnie nie pomija konieczności miłości bliźniego. Kolejnym miejscem użycia jest koniec B' (4,21), gdzie przykazanie jest rozumiane jako miłowanie bliźniego, co naturalnie odsyła słuchacza do B. Blok A' rozpoczyna się od nawiązania do końca B' (stąd trzykrotnie użycie *ἐντολή* w 5,2,3).

Słowo *ἀδελφός* jest stosowane trzykrotnie w B (2,9, 10, 11) i trzykrotnie w B' (4,20 {2x}; 4,21); nie jest to przypadkowe, tym bardziej, że słowo to pada w tych blokach w kontekście konieczności miłowania bliźniego. Termin ten oprócz wielokrotnego zastosowania w B i B' pojawia się aż osiem razy w bloku E (3,10-17), do czego jeszcze powróć poniżej⁵.

Warto także zwrócić uwagę na użycie czasownika *μισέω*. Otóż występuje on w B (2,9, 11) oraz B' (4,20). Pojawia się jeszcze dwukrotnie w bloku E (3,13, 15), co znów (por. użycie *ἀδελφός* powyżej) łączy B-B' z centralnym blokiem E.

Podobne do powyższych obserwacji przynosi analiza występowania czasownika *ἀγαπάω* w liście. Widać go trzykrotnie w B (2,10; 2,15 {2x}), następnie pięciokrotnie w E (3,10; 3,11; 3,14 {2x}; 3,18), aż piętnastokrotnie w B' (4,7 {2x}; 4,8; 4,10 {2x}; 4,11 {2x}; 4,12; 4,19 {2x}; 4,20 {3x}; 4,21 {2x}). Czasownik ten pojawia się ponadto w 3,23 oraz na początku A' (5,1-2 {4x}), co przypomina użycie *ἐντολή* (patrz powyżej).

4. Bloki C-C'

Segmenty C i C' skupiają się na temacie nadchodzących czasów ostatecznych. C bowiem wspomina o 'ostatniej godzinie' (2,18 {2x}), zaś C' twierdzi, że związane z nią okoliczności już mają miejsce na świecie (4,1,3).

⁵ Termin ten pojawia się ponadto w 5,16.

Oba bloki wprowadzają również temat zwodzicieli, którzy mieli pojawić się w czasach ostatecznych. Zauważyć można, że w C trzykrotnie pada termin *ἀντίχριστος* (2,18 {2x}; 2,22), który to też pojawia się ponownie jedynie w C' (4,3). Fraza *ἀντίχριστοι πολλοὶ γέγονασιν* z C (2,18) zapewne odpowiada *πολλοὶ ψευδοπροφήται ἐξελθούσασιν εἰς τὸν κόσμον* z C' (4,1; słowo *πολύς* użyte jest jedynie w tych dwóch wersetych w 1 Jana).

Z powyższym tematem eschatologicznym oraz wątkiem o zwodzicielach, wiąże się również motyw prawdy i kłamstwa w kontekście rozumienia postaci Jezusa. Oba bloki wyraźnie do niego nawiązują (C: 2,21-27; C': 4,2-3, 5-6).

Kolejnym istotnym wątkiem jest zapewnienie o możliwości ostania się w obliczu zwiedzenia chrystologicznego. C wzmiankuje o posiadaniu *χρῖσμα* (2,20; 2,27 {2x}) gwarantującym właściwe poznanie, zaś C' paralelnie wspomina o Duchu (4,4; por. 3,24; 4,13).

4. Bloki D-D'

Fragmenty D i D' odpowiednio podejmują temat przyszłego stanięcia przed Jezusem w trakcie drugiego Jego przyjścia (D: 2,28; 3,2) oraz temat obecnego stawania przed Bogiem (D': 3,19, 21); por. użycie *παρησιᾶ* w 2,28 oraz 3,21 (słowo użyte także w 4,17 i 5,14).

Związany z tym jest wątek właściwego (zgodnego z Prawem {D} i Przykazaniem {D'}) postępowania (D: 2,29; D': 3,22-23), miłowania bliźniego (D: 3,10; D': 3,23), a także świadomości uniewinnienia (D: 3,5, 8; D': 3,19-20).

5. Blok E

Jeśli powyższe ustalenia strukturalne jak i omówienia tematyczne są właściwe, to okazuje się, że centralnym fragmentem 1 Jana jest *passus* 3,10-18. Skupia się on na temacie miłości bliźniego. Wątek ten był poruszany w innych częściach 1 Jana (zwłaszcza B i B'), lecz teraz nabiera konkretniejszego kształtu. W kulminacyjnym miejscu listu (3,12) pada bowiem konkretny przykład braku miłości bratniej (Kain). Jest to równocześnie jedyny moment w liście, w którym pojawia się bezpośrednie odniesienie do Starego Testamentu. Owo skonkretyzowanie konieczności miłości bratniej jest również wyrażone w bloku E poprzez podanie szczegółowego sposobu miłowania bliźnich (3,16-18).

Przywołując obserwacje poczynione powyżej, w kontekście omawiania bloków B-B', należy zauważyć użycie w bloku E czasowników *ἀγαπάω* (5x) i *μισέω* (2x) oraz rzeczownika *ἀδελφός* (8x), które uwydatniają główne przesłanie tego centralnego *passusu*. Istotne z perspektywy retorycznej wydaje się być zastosowanie bezpośredniego odniesienia do słuchaczy w 3,13 właśnie przez *ἀδελφοί*. Jest to jedyne miejsce w liście, gdzie nadawca odnosi się do odbiorców właśnie w ten sposób. Nie jest to przypadkowe w świetle dominującego w części E nakłaniania do miłości braci. Od-

wołanie się w samym centrum centralnego fragmentu listu do słuchaczy poprzez 'bracia' zdaje się wypuklać apogeum jego przesłania.

Treść 1 Jana nie tylko rozwija wątek wzajemnej miłości. Rozwija również drugi istotny wątek jakim jest chrystologia wypuklająca cielesność Chrystusa. Centralny blok E pięknie splota oba wątki. W 3,16 pojawia się bowiem wyrażenie przekonania o śmierci miłującego Jezusa, co jest jednoczesnym wyznaniem jego fizyczności, a co również staje się z kolei motywacją do miłowania braci.

*

Niniejszy artykuł jest przykładem analizy retorycznej epistolografii nowotestamentowej. Nie ma na celu wyczerpującego omówienia wszystkich elementów retorycznych 1 Jana. Poruszone zostały raczej tylko te kwestie, które pozwoliły na rekonstrukcję jego chiastycznej *dispositio*.

Uwydatnienie koncentrycznego wymiaru 1 Jana tłumaczy wiele powtórzeń w liście. Nie są one wynikiem licznych glos, czy też nierozwiniętego stylu autora, lecz zdają się raczej wskazywać na jego pedagogiczny zamysł. Chiastyczna kompozycja i związane z nim powtórzenia były zapewne pomocne przy odczytywaniu listu zgromadzonym wiernym. Pozwalały im bowiem rozmyślać nad jego przesłaniem podczas samego aktu lektury, jak i również zapamiętywać jego treść.

Chiastyczny układ 1 Jana (*dispositio*), jak widać z zamieszczonych w artykule obserwacji, był komunikowany interpretatorowi przez stosowanie odpowiednich środków stylistycznych (*elocutio*). Starożytne zjawisko *scriptio continua* (pisanie bez odstępów między wyrazami i zdaniem, używanie jedynie wielkich liter, braki interpunkcji) wymagało od autora stosowania wewnętrznych, co do samego przebiegu tekstu, sposobów komunikowania jego formy.